

diel I.

SLOVENSKÉ DEJINY 20. storočie (1900-1945)

SLOVENSKÉ DEJINY

20. storočie
(1900-1945)

diel I.

Marek Syrný

vysokoškolská učebnica

SLOVENSKÉ DEJINY **20. storočie**

diel I.

(1900-1945)

SLOVENSKÉ DEJINY **20. storočie**

diel I.

(1900-1945)

Marek Syrný

vysokoškolská učebnica

SLOVENSKÉ DEJINY

20. storočie

diel I. (1900-1945)

Marek Syrný

vysokoškolská učebnica

Recenzenti:

prof. PhDr. Karol Fremal, PhD.

Mgr. Matej Hanula, PhD.

PhDr. Marian Uhrin, PhD.

Jazyková úprava:

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Grafická úprava:

Iveta Tatarková

Tlač:

EQUILIBRIA, s.r.o., Košice

Vydáva:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Banská Bystrica 2016

© Marek Syrný

© Belianum

ISBN: 978-80-557-1178-2

OBSAH

SLOVENSKO AKO SÚČASŤ RAKÚSKO-UHORSKA.....	7
Medzinárodný kontext a zahraničnopolitický vývoj.....	8
Slovensko na prahu nového storočia.....	10
Vystáňovalectvo a Slováci v USA.....	14
Slovenské národné hnutie do roku 1914.....	17
PRVÁ SVETOVÁ VOJNA.....	25
Medzinárodný kontext.....	26
Vnútropolitický vývoj.....	32
Hospodársky a sociálny vývoj do roku 1914.....	35
Česko-slovenský prvý odboj	37
PRVÁ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.....	52
Boj o Slovensko a etablovanie sa československej moci na jeho území.....	53
Zahraničnopolitický vývoj a zahraničná politika.....	58
Politický systém.....	67
Politické strany.....	70
Vnútropolitický vývoj.....	78
Československý rok 1938.....	86
Územie a obyvateľstvo.....	93
Hospodársky a sociálny vývoj.....	99
Kultúra.....	121
AUTONÓMNE SLOVENSKO.....	133
SLOVENSKÝ ŠTÁT A DRUHÁ SVETOVÁ VOJNA.....	151
Vyhlásenie a etablovanie štátu.....	152
Medzinárodné postavenie a zahraničná politika.....	154
Vnútorný režim.....	161
Armáda a zapojenie sa do vojny.....	166
Židovská otázka.....	169
Perzekúcie odporcov režimu.....	173
Hospodárstvo.....	175
Kultúra.....	181
Hnutie odporu.....	184
Slovenské národné povstanie.....	194
Kríza a zánik Slovenskej republiky.....	205
Južné Slovensko v rokoch 1938-1945.....	207
DOKUMENTY.....	217
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	233

SLOVENSKO AKO SÚČASŤ RAKÚSKO-UHORSKA

MEDZINÁRODNÝ KONTEXT A ZAHRANIČNOPOLITICKÝ VÝVOJ

Do nového storočia vstupovala Európa bez väčších konfliktov, ktoré by mohli jej obyvateľstvo výraznejšie znepokojovať. Dovtedajšie veľmocenské súperenie sa odohrávalo najmä na úkor mimoeurópskych území. Po počiatočných „pretekoch“ o to, kto pre seba získa čo najväčší kus dovtedy nekolonizovanej Afriky, koncom 19. storočia nastali prvé väčšie strety koloniálnych veľmocí. V prípade francúzsko-britského súperenia to bola siamská či fašodská kríza. Neskôr, vstupom Nemecka do boja o kolónie prišli marocké krízy či nemecká podpora juhoafrickým Búrom, rebelujúcim proti Britom. Na Ďalekom východe sa stretli záujmy Japonska a Ruska, pričom ruská porážka ovplyvnila cársky režim aj vnútorne, kedy bol vystavený prvej revolúcii (1905-1907). Taliansko nasmerovalo svoju expanziu na zostávajúce neobsadené územia blízkej Afriky - úspešne získalo Líbyu, ale utrpelo fiasko v Etiópii. Spojené štáty americké zaznamenávali po prekonaní prvých rekonštrukčných rokov po občianskej vojne nebyvalý hospodársky rast a stali sa postupne najvýznamnejšou priemyselnou veľmocou.

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa už doformovali základné veľmocenské bloky, ktoré napokon bojovali v prvej svetovej vojne. Na jednej strane to bol **Trojopolok** - ako spojenectvo priemyselne sa vzťahujúceho Nemecka, Rakúsko-Uhorska (oslabovaného najmä maďarským nacionalizmom a pomalším hospodárskym rozvojom) a zaostalejšieho Talianska - vytvorený v rokoch 1879-1882. Všetky tieto štáty spájali odpor voči tradičným koloniálnym veľmociam a snaha získať nejaké nové kolónie a záujmové sféry. Jedine Nemci boli dosť vojensky a priemyselne silní, aby mohli pomýšľať na významnejšie koloniálne zisky. Vo veľmocensky už obsadenej Afrike však narazili na tvrdý odpor Francúzov, podporovaných Britmi. Viedne, ktorá sa nemohla vojensky či hospodársky rovnať aspiráciám Berlína, nasmerovala svoj záujem na geograficky najbližšie európske územie, kde mohli pomýšľať na nejaké územné zisky. Spolu s Ruskom aj Rakúšania mali záujem o bývalé územia Osmanskej ríše na Balkáne, ktoré sa javili najslabšie z pohľadu vytvorenia vlastnej štátnosti a spravovania územia. Spory Nemecka s Francúzmi a Britmi v Afrike, či napätie medzi Rakúskom a Ruskom o vplyv na Balkáne napokon zahraničnú politiku Berlína a Viedne výrazne zbližili. Spočiatku sa javilo aj Taliansko ako stabilný prvok tejto „trojkoalície“, ale už druhá marocká kríza ukázala, že Taliansko sa nebude nijako angažovať v prospech záujmov svojich „spojencov“ (najmä Nemecka) voči Británii či iným dominantným veľmociam.

Podobne aj Britov, Francúzov a Rusov, ktorí tvorili **Trojdohodu**, spájala najmä averzia voči nárokom Nemecka či Rakúska. Najprekvapujúcejšie, ale zato veľmi racionálne, bolo riešenie dlhoročného francúzsko-britského koloniálneho súperenia. V momente, kedy sa obe klasické koloniálne veľmoci cítili ohrozené koloniál-

ným nástupom Nemecka, dokázali prekonať predošlé animozity a uzavreli mierne neštandardnú alianciu v podobe tzv. **Srdečnej dohody** (1904). Potreba vzájomnej podpory voči potenciálnym vojnovým nepriateľom o niečo neskôr spojila záujmy francúzskej a ruskej zahraničnej politiky. Paríž potreboval Petrohrad k vojenskému „odstrašovaniu“ Nemecka na východe a naopak Rusi potrebovali francúzsku podporu v prípade problémov s Rakúskom na Balkáne. Nakoniec k úplnému previazaniu všetkých troch štátov, brojacich voči expanzii nemeckého či rakúskeho vplyvu, došlo v roku 1907 podpísaním britsko-ruského spojenectva.

Napriek tomu, že spočiatku sa javilo skôr pravdepodobné prepuknutie svetového konfliktu pre mimoeurópske záujmové oblasti, napokon sa vojna začala v Európe. A nie náhodne práve **na Balkáne**, kde sa iba pred nedávnom viaceré národy a územia oslobodili spod osmanského panstva. Začiatkom storočia tu bola už rumunská, bulharská, srbská a staršia grécka štátnosť. Osmanskej ríši ostali z európskych dŕžav už iba oblasti Trákie, severného Grécka, Macedónska, Kosova či Albánska. Vzmáhajúca sa bulharská a srbská štátnosť sa napokon stali motormi prvej balkánskej vojny, ktorej cieľom bolo vyhnáť Osmanov zo zostávajúceho balkánskeho územia a prerozdelenie si tohto územia. Úspešná koalíčná vojna všetkých balkánskych štátov voči Osmanskej ríši však zanechala napokon príliš veľké rozčarovanie v bulharskej politike, ktorá sa cítila „okradnutá o plody svojho víťazstva“ a to Srbmi (územie Macedónska). Onedlho sa znova rozpútal všeobecný balkánsky **konflikt**, teraz však už takmer všetky balkánske štáty bojovali proti Bulharsku. Výsledkom oboch balkánskych vojen (1912-1913) bol pocit novej nespravodlivosti a nárast nových sporov medzi jednotlivými balkánskymi štátmi, ktoré sa všetky vyznačovali etnicky pestrým zložením obyvateľstva. Najviac zatrpknutými zostali samozrejme porazení oboch vojen - Turecko a Bulharsko. Niet sa preto čo čudovať, že v nastávajúcej vojne boli na strane štátov, ktoré sa snažili o revíziu dovtedajšieho status quo na Balkáne, najmä voči Srbsku či ruskej politike.

Napokon to bol práve Balkán, ktorý sa stal povestným „sudom prachu“, na ktorom už dlhšie Európa „sedela“, aby sa rozpútala vojna. A tou pomyselnou „rozbuškou“ sa stala **rakúska anexia Bosny a Hercegoviny**, resp. srbský odpor voči rakúskemu vplyvu v „ich“ časti Balkánu. Prítomnosť rakúsko-uhorských vojsk v Bosne a Hercegovine, bývalých osmanských provinciách, sa datuje od prvej balkánskej krízy v rokoch 1875-1878, ktorá skončila rusko-tureckou vojnou a *Berlínskym kongresom*. Jeho závery konštatovali akúsi „policajnú“ prítomnosť rakúskych vojsk na tomto území, aby tu nedochádzalo k násilnostiam medzi kresťanmi a moslimami, resp. aby kresťanské obyvateľstvo bolo chránené pred osmanskou mocou a pomstou za povstanie voči nej. Berlínsky kongres za určitých okolností pripúšťal dokonca priamu rakúsku anexiu Bosny a Hercegoviny, pokiaľ by si to „bezpečnostná“ situácia vyžiadala. V roku **1908** nakoniec Viedeň dospela k presvedčeniu, že nastal vhodný

čas na realizáciu práve tohto scenára. Po predbežnom súhlase Ruska, ktoré bolo jediné z veľmocí výraznejšie zainteresované na situácii na Balkáne, za protihodnotu podpory ruských snáh o revíziu štatútu úžiny Bospor a Dardanely, v októbri 1908 vydal František Jozef I. **manifest o pripojení Bosny a Hercegoviny** k Rakúsko-Uhorsku. Tento akt napokon uznali všetky európske veľmoci, ale stretlo sa to naopak s dôraznými protestmi Srbska. Na dôvažok anexiu uznalo aj Turecko, lebo Viedeň si udobril sultána finančným odškodnením, stiahnutím svojich vojsk z Novopazarského sandžaku (ešte dôsledok Berlínskeho kongresu) a prisľubom slobody vierovyznania pre bosnianskych moslimov. Neustálym kritikom, ktorý útočil voči rakúskej prítomnosti v Bosne a Hercegovine a podporoval protirakúsky odpor, zostalo iba Srbsko. Pritom už v roku 1909 Rakúsko-Uhorsko čiastočne mobilizovalo, aby hrozbou vojenského zásahu primälo Srbsko k zastaveniu protirakúskych aktivít na Balkáne.

Zakrátko došlo k balkánskym vojnám a francúzsko-nemeckým sporom v Maroku. Situácia v Európe sa radikalizovala. Aj Rusko, ktoré dovtedy dokázalo udržať srbskú protirakúsku politiku „na uzde“, už postupne strácalo trpezlivosť s rakúskou politikou na Balkáne. Nemohlo tiež zabrániť ani všetkým aktivitám smerujúcim k realizácii vízie tzv. **Veľkého Srbska**. Svet dospel v lete 1914 k bodu zlomu...

SLOVENSKO NA PRAHU NOVÉHO STOROČIA

Dnešné územie Slovenska tvorilo na začiatku 20. storočia súčasť Rakúsko-Uhorska. Až do vzniku Československa, resp. až do presného vymedzenia jeho hraníc v *Trianonskej zmluve*, nebolo Slovensko nijako striktne určené. Zatiaľ čo jeho severné a západné, čiastočne aj východné hranice boli jasné a stabilné (ako hranice Uhorska s rakúskymi štátmi českých krajín, Poľska či Haliče), južné hranice Slovenska nie je možné v tejto dobe jasne identifikovať. V predošlých dokumentoch slovenského národného hnutia, ktoré sa snažilo o isté vymedzenie Slovenska pre účely dosiahnutia jeho autonómie (napr. projekt tzv. **Slovenského okolia** v *Memorande národa slovenského* z roku 1863), sa južné hranice Slovenska všeobecne opisovali ako etnická hranica medzi Slovákmi a Maďarmi v Hornom Uhorsku. Časť hornouhorských žúp (najsevernejších) mala jasne slovenský charakter (Trenčianska, Turčianska, Oravská, Liptovská, Zvolenská, Spišská, Šarišská), vo väčšine z ostatných, ktoré sa nachádzali na území dnešného Slovenska, sa ale výrazne miešalo slovenské etnikum s maďarským (Bratislavská, Nitrianska, Tekovská, Gemersko-malohontská, Komárňanská, Hontianska, Novohradská, Abovsko-turnianska, Zemplínska a Užská). **Pestré etnické zloženie** a miešanie rôznych etníc na Slovensku, podobne ako aj v celom Uhorsku, bolo výsledkom niekoľkostoročného prirodzeného a uhorským či rakúskym štátom ovplyvňovaného vývoja, tureckých výbojov, niekoľkých zahraničných i vnútorných kolonizácií, ekonomickej migrácie aj národných či náboženských perzekúcií. Okrem veľkej a **dominantnej maďarskej komunity na juhu Slovenska** a čiastočne

